

TÁRSADALOMGAZDASÁGTAN

IRTA
MANDELLÓ GYULA

KÜLÖNLENYOMAT A «KOZGAZDASÁGI LEXIKON»-BÓL

BUDAPEST
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1901

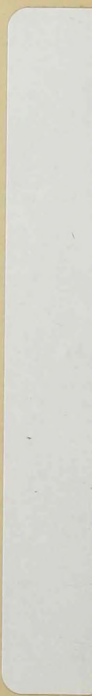
1290

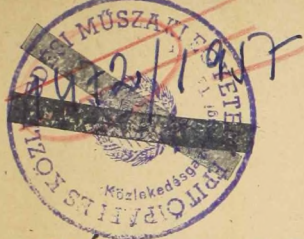
BCE KK

170099

10

TÁRSADALOMGAZDASÁGTAN

IRTA
MANDELLÓ GYULA

KÜLÖNLENYOMAT A •KÖZGAZDASÁGI LEXIKON•BÓL

BUDAPEST
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1901

2000 - - 0

886

1992

ÁLLAMTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA

1995

TANRSÉKI LEPTAR
Et
1290

~~EKME KÖZÖS KÉZGÁZDASÁGI TANRSÉK~~

1985
REVIZIÓ 1980

Társadalomgazdaságtan. E cikk keretébe tulajdonképpen mindaz az anyag tartozik, melyet a Közgazdasági Lexikon számos elméleti cikke tárgyal. Újból összefoglalni ez elméleti anyagot és szűk helyen, összeszorítva előadni, nem volna célszerű. A módszertani kérdéseknek elemzése is fölösleges e helyütt, mert a módszerről is külön cikk szól. Így hát tulajdonképeni tárgyal e cikk számára három marad: 1. a tudomány fejlődésének irodalomtörténeti áttekintése, 2. tudományunk elnevezésének rövid elemzése és 3. a tudomány mai állásának s legfőbb irányzatainak vázolása. Az első feladat megoldásáról térszűke miatt sajnálatunkra le kellett mondanunk. Miután a Közgazdasági Lexikon az életrajzokat is hasonló okból mellőzni kénytelen volt, így az egyes cikkekben szükségképen felhasznált anyagon kívül lexikonunknak nincsen irodalomtörténeti apparatusa. Ez ugyan visszás, de enyhébb elbírálás alá eshetik, ha meggondoljuk, hogy tulajdonképen tudományunk irodalomtörténete főleg külföldi. Angol, olasz, hollandi, német, francia, orosz, amerikai írókat és iskolákat kellene tárgyalni. Mert Magyarország-

nak sajátos, teljesen önálló társadalomgazdasági irodalma a legutóbbi időkig alig volt. Hogy azonban tudományunknak magyar irodalomtörténete sem kerülhet szerves előadásra e lexikonban, az már súlyosabb elbírálás alá esik, de a térszükén kívül más oka is van. Tényleg még nincs a magyar irodalomnak teljesen szakavatott történése. Kautz Gyula (A nemzetgazdasági eszmék fejlődéstörténete Magyarországon, Pest 1868) és Deák Farkas (A nemzetgazdaság története Magyarországon, Pest 1865) művei csak előmunkálatoknak tekinthetők. Még legújabb tankönyveinkben is (Földes Béla: Társadalomgazdaságtan I. és II. kiadás, Budapest 1898. és 1899; Gaal Jenő: A nemzetgazdaságtan rendszere, Budapest 1898) csak sorok vagy legfeljebb 1—2 oldal szól a magyar irodalomról. Ennek főoka abban rejlik, hogy egyrészt irodalmunk bibliographiailag, e lexikon megjelenése előtt alig volt feldolgozva, másrészt számos jeles író műve még ma is kiadatlan vagy csak latin nyelven kevés példányban van meg. A magyar tudományos akadémia nemzetgazdasági bizottságának az a vállalkozása, hogy régiebb íróinkat újból kiadja, ezért nagy örömmel üdvözlendő és bizonyára az irodalomtörténeti kutatások felvirágoztatására is fog vezetni.

Tudományunk nevééről szólva, szándékosan mellőzünk minden philologiai vitát és a más nemzeteknél divott és divó címeket sem tár-

gyaljuk pragmatikusan. Főképen arra szorítunk, hogy a társadalomgazdaságtan elnevezésről, melyet e cikk címekepen is láthatunk, néhány magyarázó megjegyzést tegyünk. Ez elnevezés újabb keletű. A közgazdaságtan és a még régibb keletű nemzetgazdaságtan kifejezés helyébe jött. Ugy hisszük, hogy Földes Bélának (A társadalmi gazdaságtan, Budapest 1893 stb.) tulajdonítandó az új címnek terjesztése hazánkban, noha talán könyvének megjelenése előtt is használták már irodalmunkban e kifejezést. Földes ez újítással különösen Dietzel és Wagner példáját követi. Dietzel elméleti könyvében (Theoretische Socialökonomik I., Leipzig 1895, 51—60.) hosszasan kifejti, mely okok birták őt e kifejezés használatára, szemben a Németországban uralkodó: «Nationalökonomik» és a «Volkswirtschaftslehre» elnevezésekkel. Es Wagner is, noha tankeönyvének gyűjtő neve megmaradt: «Lehr- und Handbuch der politischen Oekonomie»-nak, újabban a Socialökonomie iránt érzett rokonszenvének ad kifejezést (l. Wagner előadását: «Agrar und Industriestaat», Neue Freie Presse 1901 március 11., 13, 132. sz. 9. l.). Olaszországban, különösen 1891 óta, amióta Cossa könyvének elméleti része számára az Economia sociale kifejezést használja, növekedik a társadalomgazdaságtani kifejezés barátainak száma. Tényleg már Say (1828—29-ben) és több más író a harmincas, negyvenes és ötvenes

években használta szórványosan a társadalmi gazdaságtan kifejezést.

A társadalomgazdaságtannal rokonkifejezések pedig, melyek egyik alkotó elemül a «társadalom» elemet birják, már régebben váltak használatosakká s ez is közrehatótt a társadalomgazdaságtan kifejezés választására. Ily kifejezések a társadalomtudomány, társadalomtan, társadalmi vagy socialpolitika, Staats- und Socialwissenschaften (Schmoller kedvelt kifejezése, pl.: Zur Methodologie der Staats- und Socialwissenschaften, Jb. f. Ges. u. Verw. 1884; de továbbá Menger: Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften, 1883; John: Zur Methode der heutigen Socialwissenschaft, Zeitschr. f. Volksw. etc. 1892.), Socialwissenschaft, Science sociale, Social Philosophy, sociologia, Social Politics, Social science stb. Bár a felsorolt kifejezések közül egynéhányat ma már fogalmilag és tartalmilag határozottan megkülönböztetünk a társadalmi gazdaságtantól, azok épenséggel nem mondhatók pontosan elhatároltaknak; semmi esetre sincs határozott egyetértés az iránt, hogy mely kifejezéssel mily fogalomkört jelölünk vagy mily irányu tudományos tevékenységet jelzünk. Bizonyíték erre a társadalomtudomány kifejezésének egyes és többes számban való használata (science sociale és sciences sociales stb.), a sok értelmű sociologia kifejezés, a Socialwissenschaft elnevezés, a fent idézett munkák

címében, melyek pedig társadalom-, illetve közgazdasági jellegűek.

Elvi ok a társadalomgazdaságtan kifejezés választására, szemben a köz- és nemzetgazdaságtanéval, valóban csak egy lehet és ez az az igyekezet, melynek azonban a régibb kifejezések is eredetüket köszönték: a magángazdaság fogalmával ellentétes kifejezést keresni. És kétségtelen, hogy a «társadalom» fogalom, még jobban mint a «nemzet»-é vagy «köz»-é, jelöli meg azon tereket, melyeken tudományunk a gazdálkodást vizsgálja. De azért a különbség csekély és bizonyos, hogy a most társadalomgazdaságtan neve alatt megjelenő munkák alig különböznek a közgazdaságtan nevet viselt elődjeiktől, sőt gyakran oly részekkel is bírnak, amelyek társadalomgazdaságtaniaknak nem is mondhatók.

Igazat kell épen ezért adni Wasserrabnak, (Socialwissenschaft und sociale Frage, Leipzig 1900), aki nagyrészt a divat eredményének is mondja a socialis kifejezés egyre növekedő használatát. Kétségtelen, hogy sok író az az öntudatlan vágy is vezet a társadalomgazdaságtan kifejezésének használatánál, hogy bizonyos érdekesebb ízt adjanak tán száraz anyagoknak, illetőleg, hogy a korszerű ízlésnek megfeleljenek.

Sajátságos fejlődést észlelhetünk itten. Az államnak XVIII. és XIX. századbeli nagyranövése, céljainak sokszorosodása, cselekvési

körének tágulása, hatalmának és anyagi erejének megnövése a Cameralwissenschaften kifejezés helyébe a Staatswissenschaften, az államtudományok fogalmát juttatja. Es a társadalmi érdekeknek mind erősebb kifejeződése a XIX. század utolsó harmadában, a társadalmi kérdések egész sorának keletkezése a társadalmi tudományok kifejezést igyekszik az államtudományok helyébe juttatni. E fejlődésből ered az a törekvés is, hogy a nemzetgazdaságtan és a közgazdaságtan kifejezések helyébe a társadalomgazdaságtan kifejezés jusson.

De bármily érdekes is tudományunk elnevezésének történeti fejlődése és bármennyire utolsó fejleménynek jelentkezzék is a társadalomgazdaságtan kifejezés: tisztán kritikai szempontból e kifejezéssel szemben határozott aggályaink vannak. Valamint Dietzel (lásd a fent idézett munka 53. old.) a Nationaloekonomik kifejezés ellen különösen azzal érvelt, hogy a «National» kifejezés politikai postulatot visz bele már a tudomány elnevezésébe (List!), úgy mi is úgy érezzük, hogy a társadalomgazdaságtan elnevezésben a társadalom kifejezés esetleg félreérthető célzattal bírhat, a híres socialis olajesepp abból is kitapintható. S bármennyire óhajtjuk is egyénileg ez olajeseppnek terjedését, hibáztatnunk kell, hogy objectív feladattal bíró tudomány már elnevezésében is politikai vagy ethikai célzatu elemet rejtsen.

Egyéni meggyőződésünk, hogy tudományunkat leghelyesebben e névvel kellene illetni: gazdaságtan (Wirtschaftslehre, Economics), mert csak így lehet azon különböző alaku gazdasági tüneményeket, melyeket multból és jelenből, történet és leírás útján ismerünk mind egy közös elnevezésű tudomány vizsgálatának alárendelni. De e kifejezéssel azért is érzek rokonszenvet, mert vele mintegy megjelöljük egyszersmind tudományunk teljesen autonóm jellegét (l. különösen Ganz-Ludassy : Die wirthschaftliche Energie, I. köt., 9. old., Jena 1893). Az ellenvetésnek, hogy a gazdaságtan szó a mezei gazdálkodás tanát jelzi: csak a magyar nyelvhasználatban van erősebb támasza. Rövid időbe kerülne, hogy a szétválasztást a gazdaságtan két értelme közt megszokják: és a kapcsolatot a gazdasági technikákkal tudományunk ne szégyelje; ereje, positiv volta ebben rejlik.

A gazdaságtan kifejezés használata azonkívül nem zárná ki, hogy oly tünemények vagy tényezők is ne kerüljenek tudományunkban tárgyalásra, amelyek nem tetszenek tisztán «gazdaságiaknak», hanem «erkölesi» vagy «társadalmi» jellegűek. Valóságban úgy sincsenek elszigetelt jelenségek. Az elszigetelést a rendező, tudományosan kutató emberi elme végzi csak. Épen ezért minden tudomány kénytelen olykor-olykor az önkényesen körülhatárolt vizsgálati terület mesgyéin túl is

menni, szomszéd területre. Bizonyos azonban, hogy tudományunk főfeladata a gazdasági tünemények vizsgálata, a szó legszélesebb értelmezése mellett. És ezért legjobb tudományunk megjelölésére a gazdaságtan kifejezés.

Ha mégis e lexikonban, hódolva a kor szellemének, a társadalomgazdaságtan címe alá utaltuk mind e fejtegetést, úgy ennek oka az, hogy nem tulajdonítunk oly igen nagy fontosságot a tudomány elnevezésének.

A társadalomgazdaságtan különböző mai irányait és azok egymáshoz való viszonyát megítélni valóban nehéz feladat. Mert egyrészt különbséget kell tenni tudományos, féltudományos és politikai nézetek közt. Másrészt folyton szemmel kell tartani a koráramlatokat, melyek mintegy kívülről jöve, tudományunk bizonyos részére hatást gyakorolnak. A tisztán tudományos irányok alatt főleg azokat értjük, amelyek a nagybárra egyetemi emberek könyveiben s a szakszerű folyóiratokban kifejezésre jutnak. A féltudományos nézeteket a másod-, harmadkézből merítő különböző «közvélemények», az általános folyóirat-irodalom s a sajtó egy része juttatják kifejezésre. A politikai természetű irányok bizonyos nagy osztálymozgalmakban, érdekküzdelmekben észlelhetők s a parlamenti tárgyalásokon, a községi életben, az érdekképviseleti testületekben vagy egyesülésekben jutnak kifejezésre, egész külön sajtószerű irodalmat és sajtót teremtve maguknak. Jellemző

azonban, hogy a XIX. század legnevezetesebb osztályküzdelmői és érdekharcái folytonosan tudományos mezbe burkolják érveiket, illetőleg legerősebb fegyverül a tudományt igyekeznek felhasználni. Érdekes példák erre a következők. A socialistikus kritika megtámadta az uralkodó gazdasági rendet és annak egyik főalapját, a magántulajdon intézményét; e támadás, illetőleg az e miatt keletkezett vita idézte elő nagyrészt azon gazdaságtörténelmi kutatásokat, amelyek a föld-magántulajdon keletkezésére vonatkoztak. Bizonyítani igyekeztek, hogy a magántulajdon intézményét a közös tulajdon előzte meg, hogy tehát a földközösség volt hosszú korszakok uralkodó alakja; hogy így a magántulajdonnak csak relatív jelentősége van és méltán adhat helyt új, jobbnak tartott intézménynek: az «államosított», «nemzetiesített» vagy «socializált» köztulajdonnak. A «materialistikus történelmi felfogás»-ról megindult nagy irodalmi vita is magában rejti a socializmus és az uralkodó gazdasági rend hívei közt folyó politikai harc magvát. És az ingatlan és ingó tőke közt napjainkban ismét mind erősebben kiélesedő ellentét azokban a tudományos vitatkozásokban nyer kifejezést, amelyek legújabbban az «Industrie- oder Ackerbaustaat» neve alatt napirenden vannak.

A kívülről jövő áramlatok pedig, amelyek tudományunk egyes részére hatást gyakorolnak, egyrészt természettudományiak: így a

biologia hatása általában, a darwinismus befolyása pedig különösen észlelhető; másrészt vallási vagy erkölcsi természetűek.

Valóban érdemes feladat volna kihámozni a XIX. század legfontosabb koráramlatait és azok hatását tudományunk egyes irányaira kimutatni; az osztályküzdelmek, érdekharcok, politikai aspiratiók, a különböző vallási és erkölcsi reformatorikus irányzatok egész serege kerülne így felszínre és a féltudományosnak és politikai természetűnek mondott irányzatok csak így volnának teljesen megítélhetők. De e helyütt arra kell szorítkoznunk, hogy a tisztán szakszerű tudományos iskolákról és áramlatokról alkossunk magunknak képet.

Smith, Malthus és Ricardo tanítását az epigon irodalommal együtt találóan nevezték el tudományunk classikus iskolájának (v. ö. Brentano: Die klassische Nationalökonomie, Leipzig 1888) és talán különösen a Stuart Mill által összefoglalt és revideált tanok azok, amelyek a köztudatba mint tudományunk orthodox hitágazatai leginkább átmentek. Bizonyos elméleti elvont okoskodás, a termelésnek előtérbe toléása, a kereslet-kinálat mechanikájába vetett absolut hit, a tisztán gazdasági cselekvési indító okoknak figyelembe vétele, a munkamegosztás és a világgazdaság hatásának folytonos latolása, a termelési költségeknek tulajdonított nagy befolyás és bizonyos fatalistikus hit, mely szerint a nemzeti jövedelem állan-

dóan több csatornába folyik és így a földjáradék, tőkekamat, munkabér categoriáit megteremti — ezek jellemzik nagy vonásokban a classikus iskola elméleti tanait. Az azokat kiegészítő politikai vagy másképen alkalmazottnak is mondott tanok csak bizonyos szélső képviselők felfogásában egyértelműek az úgynevezett manchesterismus irányával. Nagyjában az állítható, hogy bizonyos mérsékelt, oportunistikus gazdasági liberalismus és az individualismus jellemzik a classikus iskola gazdaságpolitikáját (Schüller: Die classische Nationalökonomie und ihre Gegner).

Ugy hiszszük, hogy a classikus iskola elméleti tanainak az irodalomtörténet sok ideigtulnagy fontosságot tulajdonított gazdaságpolitikájával szemben, illetőleg az ez iskola hatása folytán világszerte a XIX. században előbb-utóbb uralomra jutott gazdaságpolitikával. E liberalis individualistikus gazdaságpolitika főleg negativ programmal bír, mert hiszen abból az alapfelfogásból indul ki, hogy az erők szabad érvényesülése, minden külső befolyás, állami beavatkozás és az egyéneknek, az áruknak és tőkének szabad forgalmát gátló okok eltávolítása: mozdíthatja csak elő a népek boldogságát. S ez az alapfelfogás bizonyos örökérvényű természeti törvényekbe vetett hiten alapul, mely talán legtisztábban a Malthus népesedési törvényről alkotott felfogásban, de a classikus iskola gazdasági dog-

maiban — egyéni önérdék, szabad verseny stb. — is kifejezésre jut.

A classikus iskolát az első támadás épen ez alapján a korai socialismus részéről érte. A socialismus és hatalmasan kifejlődő tudományos irodalma azután a classikus tanoknak az azok hatása alatt a XIX. században létrejött egész gazdasági és társadalmi rend kritikájává lett. Erről azonban itt bővebben nem kell írunk, mert külön cikk számol be a socialismusról (l. o.).

A classikus iskola másik támadója a német nemzetgazdaság, amikor az u. n. historikus-ethikai iskola Németországban nagyra nőtt. Ez iskolát — mint történetit — alaposan meg kell különböztetni a gazdaságtörténettől, mely tudomány szerény régibb kezdetekből későbbben különösen Németországban és Angliában virágzásnak indult. Mert az u. n. történeti iskola — List, Bernhardi, Roscher, Kautz, Knies stb. — épenséggel nem mutat fel alapos történeti kutatásokat, hanem inkább csak érdekes illusztrációra használja fel történeti tudását. A történeti elnevezést inkább azért nyerte, mert alapfelfogásuk, hogy minden gazdasági és társadalmi szervezet történelmi fejlődés eredménye; hogy így nincsenek örökérvényű gazdasági törvények, hanem minden vidéknek minden korszakban sajátos, külön, tehát csak relativ érvényességű törvényei vannak, melyek az illető kor gazdasági és társa-

dalmi rendje meg más kíséző körülményekben bírják okukat, azok által határozottnak meg. E felfogás természetszerűen arra vezetett, hogy az inductív módszer tudományunkban nagyobb mértékben, nyert alkalmazást mint azelőtt. S ennek folyománya, hogy a történeti iskola nem volt már hajlandó elvont fogalmakkal működni és a jelenségek complex lényét figyelmen kívül hagyni. Innét ered, hogy ez iskola a classikus tanokat a «tőzsde-iroda nemzetgazdaságtanának» minősítette, mert szerintük csakis a legfejlettebb kereskedelmi forgalom szakavatott egyéneiben vannak meg az őket a gazdasági cselekvésre készítő azon tulajdonságok, amelyeket nekik Smith és utódai tulajdonítanak. Joggal szemére hányják a classikus iskolának, hogy annyira foglalkoztatta őt a «termelés» minden problémája, hogy emellett teljesen megfeledkeztek a «termelőkről», az emberekről. A gazdasági önérdéken — a classikus iskola alapductiójának kiinduló pontján — kívül, ethikai motívumokat is látnak az emberek cselekedeteiben; ezek a gazdaságiaktól elválaszthatatlanok és épen ezért erkölcsi ideálokat is kell alkotni, melyek a követendő gazdasági politikában irányadók. A történeti-ethikai iskola működése mindaddig sikeresnek mondható, míglen a classikus nemzetgazdaságtan vagy az annak gazdaságpolitikai tulhajtását jelentő manchesterismus bírálásával foglalkozott, vagyis negatív szerepet fejtett ki. Positív alkotásai az

elmélet terén azonban ép oly kevéssé vannak, mint a gazdasági politika terén. Hogy a történeti-ethikai iskola positiv alkotásra különösen a gazdasági politika terén nem volt képes, az sajátyszerű természetéből folyt. A relativismus erős szerepe ez iskola alapnézeteiben bénítja őket. Nincs oly erős actioképes és actiót megkívánó politikai programmjuk, mint aminő a classikusoknak volt. Csak üres erkölcsi fejtegetések, általános kívánalmak jegecesednek ki tanaikból. S a fejlődésbe vetett hitük oly erős, hogy minden téren csak igen lassu, lépésről-lépésre menő reformokat tartanak lehetségesnek (Schüller: Die Wirthschaftspolitik der historischen Schule, Berlin 1899).

Tudományunk elméletének és a gazdasági politikának előbbrevitele három iránynak tulajdonítandó, amelyek nagyobbára a történeti-ethikai iskola után fejlődtek ki.

A legerősebb lökést tudományunk elméletének újjáalkotására egyrészt Jevons, másrészt Menger és vele együtt az osztrák iskola adta. Mengernek köszönhető a tudományunk terén szükséges munkamegosztás helyes kezdeményezése és a módszertani kérdéseknek öntudatos tisztázása. Az osztrák iskola Carl Menger, Böhm-Bawerk, Sax, Wieser, Zuckerkandl, Angliában, az Egyesült-Államokban és Olaszországban számos követővel bir, kik közül csak a következőket említjük: Smart, Bonar, Patten, Clark, Andrews, Graziani, Ricca-Sa-

lerno, Alessio, Coniglioni, Marrola. Ez iskolát főleg az elvont tanaikban követett öntudatosság jellemzi. A legtöbb gazdasági cselekedetet pszichológiai rugóira vezetik vissza és határozottan körülírt fogalmakkal dolgozván, vezetik le tételeiket. Innét ered bizonyos matematikai nismus ez irány követőiben, mely közöttük vagy környezetükben egész külön irodalmat teremtett. De azért külön csoportot alkot a tulajdonképeni matematikai iskola, melynek régiebb, csak későn érvényre jutott követői Cournot, Dupuit, Gossen voltak. Később Jevons, Edgeworth, Irving Fisher, Launhardt, Walras, Wicksteed, Pantaleoni, Pareto vitték előbbre ez irányt. Ugy Jevons és követői, mint az osztrák iskola a classikus iskola tételeit határozottan mélyítették és tudásukat előbbre vitték. Tőlük részben függetlenül, de azért mégis bizonyos fokig hatásuk alatt áll az új angol classikus iskola, élén Marshallal. De utóbbiakra nemcsak az osztrák iskola, illetőleg Jevons és a matematikai iskola gyakoroltak hatást, hanem a gazdaságtörténet is. És a nemzeti különbséget nem tekintve hasonló a jellege azon taniránynak, mely leginkább Wagner vagy Philippovich kézikönyveiben jut kifejezésre. Csakhogy ezeken ismét a gazdaságtörténet hatásán kívül a socialpolitikai irány befolyása is erősebben érezhető.

Igy hát a fentebb említett három új irány alatt ezeket kell érteni: 1. Az új elméleti irányt

(Jevons + osztrák iskola + matematikai iskola + neoclassikus angol és német iskola), 2. a gazdaságtörténeti és 3. a socialpolitikai irányt.

Az elsővel végeztünk már. Szólhatunk tehát a gazdaságtörténetről. Ez a történeti-ethikai iskola hatása alatt, de nem annak körén belül fejlődött és különösen az utóbbi években főleg Angliában és Németországban nagyra nőtt. Számos, nagyszabású vagy részletező kor- és intézménybeli tanulmány köszöni e kutatásoknak felderítését és évről-évre jobban szét foszlik az a homály, amely az elmúlt idők gazdasági és társadalmi intézményeit és szervezeti alakjait fedte. A régebben művelt, de tudományos jelleggel alig bíró «művelődési történet» mind több és több ágra kezd szakadni és az ágak között leghatalmasabban fejlődik a gazdaságtörténet; újabban mutatkoznak csak ismét irányzatok, amelyek a jogtörténettel szükséges kapcsolatokat hangsúlyozva, a disciplinának gazdaságtörténetből társadalomtörténeté váló kiszélesítését óhajtják. A gazdaságtörténeti irodalom legkiválóbb művelői a következők: Maurer, Waitz, Hanssen, Nitzsch, Meitzen, Schmoller, Knapp, Brentano, Hildebrand, Below, Lamprecht, Inama-Sternegg, Schanz, Bücher, Schönberg, Stieda, Fuchs, Grünberg, Wittich, Sering, Weber, Hasbach, Sohm, Keutgen, Schönlank, Soetbeer, Sir Francis Palgrave, Kemble, Freeman, Stubs, Gneist, Nasse,

Maine, Seeböhm, Vinogradoff, Rogers, Toynbee, Allen, Maitland, Round, Grossmann, Jenks, Baden-Powell, Cunningham, Webb, Prothero, Hewins, Wigmore, Gross, Ashley, Fustel de Coulanges, Flach, Errera, D'Avenel, Varges, Pirenne stb., hazánkban Tagányi, Thallóczy, Acsády, Kovács.

Szinte át nem tekinthető ma már az a gazdag anyaggyűjtemény, amelyet ez irány eredményezett. Ez irodalom kifejlődése Angliában, az Egyesült-Allamokban és a Német Birodalomban meg Ausztriában heves vitát támasztott a «theoretikusok» és a «történészek» közt. Mind-egyik tábor hívei saját módszerüknek egyedül üdvözítő voltát hirdették. Ez irodalmi harcban, mely egész külön irodalmat teremtett, német földön Menger, Schmoller, Dietzel, Wagner, Hasbach, Brentano, Sax, Philippovich, Kleinwächter, Neumann, John, Gans-Ludassy, Wasserrab vettek részt különösen. Angliában Cliffe Leslie, Jones, Ingram, Sidgwick, Marshall, Keynes, Cunningham, Hewins, Ashley irtak főleg a történeti irány mellett és ellen. Az ellentét a történészek és a theoretikusok közt egy ideig oly erős volt, hogy tényleg német egyetemen elméleti közgazda alig számíthatott tanzsékre, ellenben pl. Harvard, az Egyesült-Allamokban a tiszta elméleti közgazdaságtant tanító legerősebb egyetem, a történészek előtt zárta el kapuit. Csakhogy már az utolsó évtizedben mindkét részről mintegy fegyverszünet állott

be, melyet termékeny munkára fordítanak itt is, ott is (l. Ashley: On the Study of economic History. Surveys historic and economic, London 1900). S pl. maga Harvard szükségét érezte annak, hogy Ashleyt külön gazdaságtörténeti tanszékre meghívja. Viszont, amint fentebb említettük, oly elméleti írók, mint Marschall, Wagner, Philippovich, újabban erősen felhasználják a gazdaságtörténeti kutatásokat elméleti könyveikben.

Rátérhetünk már most a harmadik új iránynak a socialpolitikainak jellemzésére. Elvben ugyan független ez irány a gazdaságtörténetitől, de a személyek, különösen Németországban, azonosak. Németországban a Verein für Socialpolitik 1872-ben történt alapítása irányítóvá vált a német gazdasági tudomány fejlődésére. Közrejátszott kétségtelenül az új birodalom alapítása óta hatalmasan kifejlődött socialismusnak ugy politikai, mint irodalmi térfoglalása is.

A német tudósok ekkor nem akarták már beérni a mult szemlélésével, hanem határozott gazdasági és társadalompolitikai program után vágytak, rá akartak lépni az újjáalkotás terére, csak úgy, a hogy maga a német birodalom is mintegy szemük láttára meglett alkotva. Elismerték mindenekelőtt a «socialis kérdés» létezését s ezzel a régi liberalis elemek haragját keltették föl. Ezért kapták a «Kathedersocialisten» gunynevet is.

De a német tudomány socialpolitikai irányzata nem egységes. Egyik része, különösen Anglia tanulmányozásának hatása alatt, a munkásvédelem kiépítésének híve, de a mellett főleg a társulás-, egyesülés- és szövetkezéstől várja a socialis kérdés megoldását; a Trade uniók és szövetkezetek hívei ezek. Brentano, Schultze-Gavernitz, Conrad, Herkner, Schönborg, Elster stb. a legkiválóbb képviselői ez iránynak. Másik része az erős állami beavatkozás és állami alkotásoknak barátja, élükön Wagner. A szélső szárny Sombarttal a socialistákhoz áll legközelebb. Tény, hogy Bismarck gazdaság- és társadalompolitikáját a német socialpolitikus tanárok csinálták meg nagyrészt és befolyásuknak köszönhető Németország nagy munkásbiztosítási törvényhozása. Újabban különösen a külkereskedelmi politika és a német imperialis tengerészeti politika terén látjuk a német gazdasági tudományt szerepelni. Nehéz helyzete van ez irányban a német társadalomgazdaságtannak, mert beékelve a socialismus hatalmas politikai közvéleménye és a különböző agrár, ipar és haute finance érdekek közé, támadás éri őt minden oldalról. Hogy helyét megállja és befolyása nőttön-nő, dicséretére válik. Határozott formulázott programja azonban nincs a német socialpolitikusoknak. Inkább az az általános meggyőződés vezeti őket minden kérdésben, hogy de lege ferenda minden esetben az alsóbb osz-

tályok érdekét kell szem előtt tartani. Szükségesnek tartják, hogy úgy az állami, mint a községi politikának az alsóbb néposztályoknak megélhetési viszonyait — étkezés, lakás, szellemi szórakoztatás dolgában — jelentékenyen meg kell javítania Hiszik, hogy a mai «standard», mely szerint a nép tulnyomó része él, nem emberséges s minden eszközt fel akarnak használni ennek megváltoztatására. Lassacskán fog csak e törekvésekből egy külön socialpolitikai rendszer kifejedni. Az irodalom terén sem látunk egységes nagyobb alkotást. Philippo vich munkájának második kötete az első kísérlet egy rendszeres gazdaságpolitika megírására.

Hogy Angliában, ahol az állam és a községek sokkal régebben teljesítenek már messzemenő «socialis» feladatokat, a socialpolitikuskok még sem alkotnak külön kastot, az Angliának politikai és népnevelési előrehaladottságában birja okát. Azok az írók, akik a XIX. században Angliára a legnagyobb hatást tették, a társadalmi kérdésekről irt munkáikkal nem voltak szakszerű «tudósok», hanem az egész nemzetnek író nagy reformátorok: Carlyle, Kingsley, Morris, Ruskin. A fabianuskok pedig, akik igen sokat tettek az angol közvélemény befolyásolására, elméletileg jóval közelebb állanak a socialismushoz, mint a német socialpolitikuskok s rokon bennük csak az az igyekezet, hogy nem törekednek a jelenlegi

gazdasági és társadalmi rend gyökeres, hirtelen megváltoztatására, hanem mindig minden felmerülő kérdésben mintegy ad hoc eljárással akarják az alsóbb osztályok érdekeit megóvni. De az angol szakszerű irodalomban is megvan az erős és amellett igen practikus socialpolitikai érzék. Booth, Schloss, Price, Hewins, Higgs, Webb, Collett, Foxwell leginkább említésre méltók. De Angliában az egyház működése és a különböző gyakorlati socialis reformtörekvések erősen kereszteződnek működésükben a socialpolitikával, úgy hogy a szétválasztás nehéz. Újabban a continensen is mind jobban észlelhető a socialis reformtörekvések fejlődése, amelyek elemzése azonban már e cikk keretén tulmenne.

E rövid vázlat után már most csak nagy vonásokban óhajtjuk jelezni, hogy miként fog tudományunk tovább fejlődni.

Meggyőződésünk szerint tudományunknak már a legközelebbi jövőben az eddigi traditiókkal szakítva, lényeges átalakuláson kell átmennie. Mindenekelőtt a hagyományos elméleti tanoknak háttérbe, illetőleg egészen pontosan meghatározott abstract vizsgálati térre kell szorulniok. Mert szellemi fejlődésünkhöz nem méltó, hogy bizonyos lapos igazságokat unos-untalan folyton ismételjünk. Elvégre a józan ész még nem tudomány és amit a modern gazdasági életnek a legcsekélyebb ismerete nélkül «igazságok» neve alatt hir-

det a hagyományos elméleti közgazdaságtan, a legtöbb esetben csakis ily «józan ész» dictálta tételekből áll. Ugy érezzük, hogy még jó időn a tiszta elméleti közgazdaságtan terén csakis a matematikai vagy vele rokon módszer nyújthat sikert, noha ez állítás a rendszerint matematikai képzettséggel alig bíró hivatásos közgazdák részéről valószínűleg elmentmondással fog találkozni. De szerintünk Cournot, Jevons, Walras, Edgeworth, Wicksteed, Irving Fisher, Pantaleoni, Pareto stb. műveiben ma is több a valóban tudományos anyag, mint a hagyományos theoretikus könyvek bármelyikében. Sőt oly íróknak, mint Lehrnek vagy Marshallnak is különösen matematikai fegyelmezetségük adja meg elméleti fölényüket, noha gyakran csak szavakba öltöztetik a matematikailag érzett tételeket; és az osztrák iskola leghasználhatóbb elméleti tanai, így különösen a subjectiv értékelméletük és a tőkekamat tana is tulajdonképen matematikai alapon nyugszik. Mind e tiszta elmélet abstract fogalmakkal operálhat csak és főleg a gazdasági forgalom elméletét viheti még előbbre.

A tiszta elmélet így bizonyos fokig háttérbe szorulva a gazdaságtörténet és a leíró módszernek jelentősége fog jó időn mind nagyobbra nőni. A gazdaságtörténeti kutatásoknak helyesen még jó időre, talán egy fél századra, tisztán specialis kutatásoknak kell megmaradniok.

Mert, hogy a történeti anyag synthetikus feldolgozásának ideje még nem érkezett el, azt legjobban Lamprecht kudarca bizonyítja, de az a tény is, hogy a legkiválóbb és legtöbbet tudó gazdaságtörténész, Schmoller könyve közzétételével (Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, Leipzig 1900) a hozzáfűzött reményeket sehogysem elégítette ki. A gazdaságtörténeti kutatásoknak azonban két szempontból kell megváltozniuk, hogy több eredményt mutathassanak fel. Először meggyőződéssé kell válnia, hogy számoknak vagy adatoknak egyszerű összehordása valamely elmúlt korszakból még nem jelenti a tudományos cél elérését. Rogers nagy munkájának hatása sokat ártott e téren. Fontos valamely elmúlt korszak gazdasági és társadalmi szervezetének felderítése, az egyes osztályok közt létezett tényleges viszony, a megélhetési módokat megvilágítása. Éppen ezért Seebohm, Knapp vagy Toynbee munkái nagyobb értékűek, mint Rogersé vagy d'Avenelé. Másodsor a gazdaságtörténetnek nem szabad úgy eljárni, mintha a most is ismeretes gazdasági cselekedeteket vagy viszonyokat egyszerűen más környezetben tanulmányozná (Ashley: *Surveys historic and economic*, London 1900, 13. l.).

Tulajdonképen csakis e valóban tudományos gazdaságtörténeti kutatásoknak nagyszabású kifejlődése után fogjuk tudni, hogy mily szem-

pontból, mily irányban értékesíthetjük az elért eredményeket.

De különösen fontos, hogy a pontos megfigyelésen alapuló kutatások mind nagyobb mértékben történjenek. A XIX. század társadalomgazdaságtani tudománya — ezt bátran lehet állítani — sokkal kevésbé volt érintkezésben az élettel, a tényleges gazdasági viszonyokkal, mint még Smith Ádám is. Hogy pl. Smith a munkamegosztás tételét a tügyártással világította meg, az korából folyólag érthető. De hogy utána száz esztendővel a legfőbb közgazdasági tankönyvirók technikai ismeretei sem haladtak előbbre, tagadhatatlan. A XIX. század gazdasági és társadalmi életének számos nagy kérdése került még ki a leírást és hogy milyen termékeny a megfelelő alapossággal végzett tudományos munka, azt legjobban oly könyvek bizonyítják, mint Booth: *Life and labour of the people in London*-ja vagy Schloss, Llewelyn Smith, Adams munkái mutatják. Szerintünk e munkák nagyobb fontosságúak, mint bármely elméleti fejtegetés és nagyon jellemzőnek tartjuk Ashley (u. o. 14. old.) megjegyzését, hogy e munkák tulajdonképen minden elméleti közgazdasági tudás nélkül is megírhatók voltak. Tudományunk, úgy érezzük, sok tekintetben ma abban a fejlődési stadiumban van, mint amilyenben a geologia a XIX. század elején volt. Ott is néhány évtizedre lemondtak minden elmélet fölállításáról és beérték

azzal, hogy becsületesen és sok szempontból egységes módszer szerint anyagot gyűjtsenek. S az a lendület, amit azután a geologia a XIX. század későbbi évtizedeiben vett, épen ez anyaggyűjtés elméleti felhasználásának köszönhető.

A leíró módszernek nagyobb mérvben való felhasználása azonban okvetlenül azt fogja eredményezni, hogy tudományunk körében is beálljon az, amit számos természettudomány újabb fejlődése mutat, de minek kezdeményezését már tudományunkon belül is látjuk. Kell, hogy tudományunk több ágra szakadjon, mert vizsgálati tere oly széles, a folytonosan felmerülő fontos jelenségek, miknek vizsgálata szükséges, oly számosak: hogy csak egy tudományág nem győzheti a reá eső feladatok elvégzését. Jellemző tény, hogy míg azelőtt minden közgazda megírta «rendszerét», ma már alig akad tudós, aki erre vállalkozik, ha csak tankönyvről vagy compilatióról nincsen szó, és oly kiváló írók is mint pl. Marshall, rendszerük I. köteténél megakadnak. Ami jelen-
tékenyt irodalmunk az utolsó évtizedben produkált, az mind gyűjtő munka: így a Handwörterbuch der Staatswissenschaften, a Schönberg, a Wagner-féle munkák, a Frankenstein-Heckel-féle gyűjtemény, a Wörterbuch der Volkswirtschaft, a Dictionary of Political Economy stb. Csak számos specialista egyesítése által lehetséges ma már tudományunk

egész terét valóban tudományos feldolgozásban dominálni. De ily eljárás ismét az egységesség rovására megy és így kívánatos lesz, ha tudományunk ágakra bomlása mielőbb bekövetkezik és külsőleg is kifejezésre jut, mert hiszen minden modern tudomány fejlődése az egyetemi tanrendszer és tanerők munkásságában birja legerősebb előmozdítóját. Szerintünk már is célszerű volna a gazdaságtörténetet, az elméleti társadalomgazdaságtant, a főleg leíró alapon nyugvó alkalmazott társadalomgazdaságtantól elválasztani és művelésüket külön-külön erőkre bízni. Sőt az utolsó helyen említett disciplina könnyen felosztódhatnék az egyes termelési ágak és a forgalom szerint mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi társadalomgazdaságtanra. De még sürgősebb a socialpolitikának teljes külön választása a hagyományos tanoktól. Tudományunk ez ágakra szakadása csak előbbre vihetné a kutatást, különösen ha oly intézmények (museumok, semináriumok, társadalomvizsgálati intézetek stb.) is szerveztetnének, melyek a pozitív kutatásra szükséges technika alkalmazását megengedik és nemcsak egyéni kutatásra alapítják a tudományt, hanem szervezettséget és egységes irányt adnak neki.

Feltehető, hogy tudományunk továbbfejlődése ily értelemben azért is volna előnyös, mert a határokat számára pontosabban meglehetne állapítani és különösen a «sociológiá»-t így tőle kellően el lehetne különíteni.

Irodalom, I. a szövegben idézett munkákon kívül:
 Smith: Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations, London 1776. — Mohl: Geschichte u. Literatur der Staatswissenschaften, Erlangen 1855—58, I. köt. — Treitschke: Die Gesellschaftswissenschaft, 1859. — Roscher: Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland, 1874. — Kautz: Theorie u. Geschichte der Nationalökonomik, II. r. Die geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomik u. ihrer Literatur, Wien 1860. — Blanqui: Histoire de l'économie politique, Paris 1838. — List: Das nationale System der Politischen Oekonomie, 1883. — Sax: Das Wesen und die Aufgaben der Nationalökonomie, Wien 1884. — Dietzel: Beiträge zur Methodik etc. Jahrb. f. N. und Stat. új évfolyam 9. köt. — Bianchini: Della Scienza del Ben Vivere Sociale, 1857. — Eisenhart: Geschichte der Nationalökonomik, Jena 1891. — Knies: Die Politische Oekonomie, Braunschweig 1881. — Ricardo: Principles of Political Economy and Taxation, London 1817. — Sismondi: Nouveaux principes d'économie politique, 1819. — Garnier: Traité d'économie politique, Paris 1889. — Hermann: Staatswirtschaftliche Untersuchungen, München 1870. — Baghot: Economic studies, London 1880. — Bright: Speeches on questions of public policy, u. o. 1867. — Mangoldt: Grundriss der Volkswirtschaftslehre, Stuttgart 1873. — Mill: Principles of political economy with some of their application to social philosophy. London 1871. — U. az: Essays on some unsettled questions of political economy, u. o. 1874. — Hildebrand: Die Nationalökonomie der Gegenwart u. Zukunft, Frankfurt a. M. 1848. — Malthus: Principles of political economy considered with a view to their practical application, London 1836. —

Say : *Traité d'économie politique* etc., Paris 1876. — Cairnes : *The character and logical method of political economy*, 1875. — Andrews : *Institutes of Economics*, 1886. — Jevons : *The theory of political economy*, London (1871 óta számos kiadás). — Fawcett : *Manual of political economy*, u. o. 1884. — Mac Culloch : *The principles of political economy, with some inquiries respecting their application*, Edinburgh 1825. — Carey : *Principles of Political economy* Philadelphia, London 1837. — Macleod : *The Elements of Political Economy*, u. o. 1873. — Roscher : *Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode*, 1843. — U. az : *Zur Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre*, 1851. U. az : *Geschichte der Nationalökonomie in Deutschland*, 1874. — Cossa : *Primi elementi di economia politica*, Milano 1888. — Rau : *Lehrbuch der polit. Oekonomie*, Heidelberg (újból átdolg. Wagner és Nasse). — Böhm Bawerk : *Geschichte u. Kritik der Kapitalzinstheorien*, Innsbruck 1884. — Phillipowich : *Über Aufgabe u. Methode der polit. Oekonomie*, 1886. — Wagner : *Grundlegung der pol. Oekonomie*, Berlin 1892. — Cossa : *Introduzione allo studio dell'economia politica*, Milano 1892. — Brentano : *Die Klassische Nationalökonomie*, 1886. — Menger : *Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften*, 1883. — Cohn : *System der Nationalökonomie*, Stuttgart 1886. — Bücher : *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 1898. — Schmoller : *Über einige Grundfragen des Rechts u. der Volkswirtschaft*, Jena 1875. — U. az : *Zur Methodologie der Staats- u. Socialwissenschaften Jahrb. f. Ges. u. Verw.* 7. köt. 1884. — Schönberg : *Die Volkswirtschaftslehre*, Berlin 1873. — Schäffle : *Die Nationalökonomie oder allg. Wirtschaftslehre*, Leipzig 1861. — Perry :

Introduction to political economy, New-York 1877.
 — Patten : The premises of political economy, Philadelphia 1885. — Ingram : History of political economy, Edinburg 1880. — Shadwell : System of political economy, London 1877. — Inama Sternegg : Deutsche Wirtschaftsgeschichte, Leipzig 1879—91.
 — Kleinwächter : Die Nationalökonomie als Wissenschaft u. ihre Stellung zu den übrigen Disciplinen, Berlin 1883. — Leroy-Beaulieu : Précis d'économie politique, Paris 1889. — Leslie : Essays in Political and Moral Philosophy, 1888. Levasseur : Précis d'économie politique, 1867. — U. a. : Cours d'économie politique, 1886. — Loria : La teoria economica della costituzione politica, Torino 1886. — Marshall : The economics of industry, London 1881. — U. az : The present position of economics, u. o. 1885. — U. az : Principles of economics, u. o. 1891. — Menger : Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, Wien 1871.
 — Molinari : Précis d'économie politique et de morale, Paris 1893.

49396

1230